

Потом і кров'ю, або як розвивалась українська аграрна кооперація сторіччя назад?

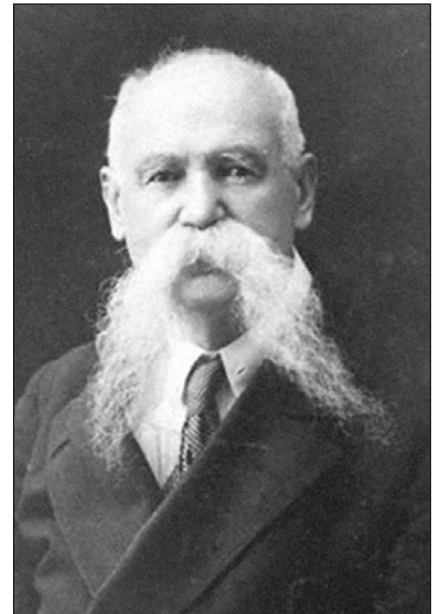
Іван КИРИЧЕВСЬКИЙ

Які складнощі доводилось бороти українським агрокооператорам 100 років назад, і яких успіхів вони при цьому досягли.

Цьогоріч сільськогосподарський кооперативний рух в Україні відзначатиме своє 10-річчя. Кооператори скаржаться на відсутність державної підтримки та на незрозумілість та недосконалість законодавства

щодо діяльності аграрних кооперативів в Україні. Попри це, для багатьох сіл в Україні створення кооперативу стало «рятівною соломинкою», яка перетворила депресивні громади на динамічні навіть без реформи децентралізації.

Ідея аграрної кооперації і на теренах України аж ніяк не є новою і 100 років назад селяни також кооперувались. Але які труднощі відчували тодішні аграрні коопе-

Микола Левицький

Сінокос на Волині, кінець 19 ст.

ратори? І чи вдалось їм досягнути відчутних успіхів?

«Чого хочеш? Землі, волі!»

Нашадки російської аристократії із сумом згадують початок 20 сторіччя, коли торгівлю зерном можна було заробити на будинок в Лондоні «із золотими дверними

ручками». Аграрії більш старшого віку любляють розмірковувати про успішність земельної реформи Столипіна в агросекторі Російської імперії. А от на межі 19 і 20 сторіч на теренах України взагалі не йшлося про будь-чий житниці.

Під час ліквідації кріпосного права у 1861 році 1,6 мільйонів українських селян отримало у своє користування від одного до трьох гектарів землі. Втім, викупні платежі за таку землю розтягувались на цілих 49 років. 100 тисяч селян отримали у своє користування до одного гектару землі, а 200 тисяч селян взагалі не отримали ніякої землі у своє користування. Ті селяни, що отримали наділи, потім мусили їх дробити між своїми дітьми, і так середній розмір наділу скорочувався аж до 0,2 гектарів землі. Звісно, що селянам було простіше продати свою землю місцевому поміщикові та й податись на сезонні заробітки на виноградники Бесарабії та нафтові поля Галичини. Або взагалі перекваліфікуватись у у робітничий клас та переїхати жити до індустріальних міст України.

Тому не дивним виглядає факт, що першими кооператорами на

теренах Наддніпрянської України у 1880-х роках стали взагалі портові працівники, а ідейним організатором – юрист Микола Левитський. До 1890 року на теренах Півдня України постало 123 таких кооперативи-артілі. Вони не мали своєї землі, а мусили брати її в оренду. Оскільки ручна праця завжди була малоефективною, то артілі мали невисокі прибутки, яких якраз вистачало, аби покрити орендні платежі. Тому такі об'єднання проіснували не більше п'яти років.

Першим класичним кооперативом на наших теренах можна назвати Харківську сільськогосподарську спілку, яка широко розгорнула свою діяльність у 1904 році. 1912 року обіг закупівлі насіння та знарядь праці її членів склав мільйон доларів США, а сам кооператив утримував навіть п'ять спеціалізованих видань та селекційну станцію. Цілком можна припустити, що такі обороти діяльності кооперативу давала значна кількість його учасників, та постійна робота на ефективність праці.

Взагалі у 1912 році на теренах Наддніпрянської України налічувалось 1020, з яких найбільше у

Полтавській губернії – 345, найменше – у Волинській – всього 19. В суворих реаліях відсутності до дешевих кредитів на свою діяльність, а також диктату тресту виробників сільськогосподарської техніки нічого іншого не лишалося, як об'єднуватись і кооперуватись.

Полтавщина також тримала лідерство серед усіх губерній тодішньої Російської імперії за кількістю агрокооперативів. А уявну «пасивність» селян Волинської губернії в утворенні кооперативів можна пояснити превалюванням поляків, як і у етнічній структурі населення, так і у частці володіння землею (понад 75%). Оскільки 9 родів нащадків польських магнатів в сумі володіли 50% площ ріллі Волинської губернії, і жили з того, що здавали свою землю в оренду братам по крові, то особливих потреби у кооперативах на теренах Волині і не виникало. У поляків.

На теренах Західної України, що була під владою Австро-Угорщини, ситуація виглядала ще сумнішою. Нагадаємо, що 250 тисяч українських переселенців вирушили з Галичини до Канади якраз через хронічне безземелля. Доволі часто

просто не було кому запропонувати селянам об'єднатись, бо у більшості галицьких сіл священник був ледь не єдиною освіченою людиною серед громади. Актуальнішою для тамтешніх селян була кредитна кооперація – конче необхідні були «дешеві гроші».

Варто наголосити, що процеси етнічної диференціації на Галичині були особливо гострими, і це відчувалось навіть у господарській площині. Наприклад, поляки, німці, євреї та українці (Головний союз промислових та господарських товариств) утворили свої окремі кредитні кооперативні союзи. Ясна річ, що вони кредитували виключно своїх братів по крові. Більш того – свій кредитний кооперативний союз, «Руський ревізійний союз» у 1908 утворили галицькі москвофіли.

Відомо, що на 1921 рік річний оборот львівського Головного союзу промислових та господарських товариств склав 574 мільйони польських марок. Яка частка при цьому позик місцевих селян – невідомо.

До 1914 року аграрні кооперативи в Наддніпрянській Україні дійшли достатньо розвиненими,

аби уряд довірив їм у тому числі контракти з постачання м'ясних консервів та шкіряних чоботів для війська. Більш того за умов, коли основні виробники сільгосптехніки, навіть знаменитий «Ельворті», перейшли на випуск кулеметів та снарядів до гармат, українські кооператори змогли самостійно налагодити виробничий ланцюжок з ремонту власної техніки.

Але, мабуть, це єдина причина, чим український кооперативний рух може завдячувати владі Російської імперії. Скаржитись, насправді, було більше приводів.

Державна справа

У другій половині 19 сторіччя перед елітою Російської імперії, окрім проблеми кріпосного права, постала також проблема побудови професійного бюрократичного апарату. І якщо з першою проблемою якось більш-менш вдалось впоратись, то друга перетворилась на хронічну хворобу імперії аж до її ліквідації у 1917 році.

Можемо розповісти такий приклад з історичних анналів. Російський цар Олександр II на початку свого царювання (у 1857 році) вирішив нарешті навести лад

із звітністю імперських міністерств. Тому він зробив запит в придворну Імперську Канцелярію, для початку дізнатись порядок розгляду звітів міністерств за минулі роки. Але в Канцелярії сказали, що не можуть дати відповідь на питання імператора, і взагалі порадили шукати правди у попередніх працівників установи, які точно все бачили і точно все знають. Невідомо, чи вжив тоді російський цар якихось кадрових висновків. Зате відомо про оргвисновки: стенограми засідань Комітету міністрів Російської імперії стали вести набагато сумлінніше, але от самі міністри стали активніше послуговуватись «неписаним правом», вказівками царя та намовляннями придворних лобістів. Оскільки державу та лобістів серед економічних питань цікавили виключно металургія та залізниця, то до аж до 1905 року імперія не мала окремої установи, яка б опікувалась аграрними справами.

Але одним з перших розпоряджень міністерства землеробства Російської імперії, утвореного у 1905 році, став перехід на державне квотування експорту та виробництва цукру на теренах імперії. Також - встановлення максимально

Карантинна гавань і пристань вітрильників в Одесі, 19 ст.

допустимої ціни на цукор. Таке квотування працювало включно до 1917 року.

Економічний контекст такого рішення виглядав цілком обґрунтовано. Основним покупцем цукру з Російської імперії була Велика Британія. У 1898 році ціна за 16 кілограм (тобто пуд) цукру при базисі FOB у порту Одеса була 1,61 рублів. За 5 років, внаслідок перевиробництва продукту, ціна просіла до 1,21 копійки за пуд при базисі FOB у порту Одеса. Звісно, що цукор і далі возили до Британії. І тому, аби компенсувати збитки від такої торгівлі, цукровари підвищили ціну на пуд цукру у Києві з 3 рублів у 1898 році до 4,21 рублі у 1903 році. На таке неподобство імперський державний апарат мусив хоч якось реагувати. Тоді людство ще не додумалось до різного роду антимонопольних установ, зате до трестів - ще й як. «Це все добре, - реагувало тогочасне суспільство, - але ж коли міністерство займеться хоча б інвентаризацією земель в Сибіру та Середній Азії?»

Претензії були цілком обґрунтовані. Наприклад, основний елемент аграрної реформи Петра Столипіна – переселенням селян на вільні землі Сибіру та Далекого Сходу – втілювало у життя Міністерство внутрішніх справ, тобто питомо поліцейська структура. «Вільні землі» Сибіру у багатьох випадках виявлялись уже давно зайнятими, тому мінімум 10% переселенців мусили повернутись назад.

Тобто російським урядовим структурам «ніколи» було вироблювати цілеспрямовану підтримку регулювання та підтримки аграрної кооперації на імперських теренах. Занадто багато поточним проблем, які доводилось вирішувати в «ручному режимі».

Бюрократія на правовий вакуум реагувала повною заборонаю того, чого б не могла контролювати. Дозвіл на проведення чогось корисного, наприклад з'їзду кооператорів або з'їзду інструкторів кооперації у чиновників доводилось «випрошувати» навіть хабарем. Але так було в самій Росії. А от на теренах України навіть відносно аграрної кооперації діяв принцип етнічної дискримінації українців.

Національне питання

За відсутності допомоги держави кооператори мусили самостійно розробляти шлях розвитку. Тому конче необхідно було збиратись на з'їзди, під час яких можна було б розробити необхідні статuti для роботи кооперативів, а також навчити інструкторів з кооперації. Якщо дозвіл на перший з'їзд аграрного кооперативного руху на теренах Росії імперська влада дала у 1912 році, то перший з'їзд аграрних кооператорів України, а також перший з'їзд інструкторів з кооперації в Україні дозволила Центральна Рада у жовтні 1917 року. Втім, єдиною заслугою ЦР у розвитку кооперації є факт, що вона не стала заважати проведенню такого корисного зібрання.

Можемо також навести наступний приклад. На початку 20 сторіччя банки на наших теренах також не поспішали кредитувати агробізнес, називаючи його "ризиковим", а на позику у 200% річних від лихваря навіть косу було купити накладно. Тому і виникла природня потреба у спеціалізованих банках, які б кредитувати аграрні кооперативи. За замовчуванням для окремих регіонів Російської імперії було вирішено створити і окремі кооперативні банки - у Варшаві, Києві (Український народний банк або Українбанк) та Москві (Московський народний банк).

Кооперативний банк у Москві без проблем зареєстрували у 1910 році, вартість акції складала 250 рублів. Українбанк вдалось зареєструвати лише 1917 року і уже за Центральної Ради. Фінустанова непогано стартувала, і за перший рік офіційної роботи видала 10 мільйонів рублів кредитів. Втім, Московський народний банк (МНБ), який навіть мав свою контору у Харкові, почувався набагато краще - у тому ж 1917 році установа видала 30 мільйонів рублів кредитів та виплатила 12 мільйонів рублів дивідендів своїм пайовикам. Навіть Тимчасовому уряду видала 30 мільйонів рублів оборонної позики. Напевно, російському банкові мало було своїх масштабів, тому у 1918 році було відкрито контори у Києві та Одесі. Історії поки невідомо, якою далі була боротьба Українбанку і МНБ, відомо лише, що у 1920 році обидві установи ліквідували більшовики.

Тваринництво України

№ 11-12, 2016

Науково-практичний фаховий журнал

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України Серія КВ № 22414 – 12314 ПР

ЗАСНОВНИКИ:

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПП «Видавниче представництво «Паралель»

ВИДАВЕЦЬ:

ПП «Видавниче представництво «Паралель»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Ю.І. ЛЕОНОВ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

М.І. БАЩЕНКО (д.с.-г.н., Україна)
В.А. ВЕРГУНОВ (д.с.-г.н., Україна)
А.М. ГОЛОВКО (д.в.н., Україна)
Г.А. ГОЛУБ (д.т.н., Україна)
Л.В. БАЛЬ-ПРИЛИПКО (д.т.н., Україна)
І.І. ІБАТУЛЛІН (д.с.-г.н., Україна)
Д.А. ЗАСЄКІН (д.в.н., Україна)
В.І. КАРПОВСЬКИЙ (д.в.н., Україна)
І.В. КОБОЗЄВ (д.в.н., Росія)
М.О. МАЛЮК (д.в.н., Україна)
М.С. МАНДИГРА (д.в.н., Україна)
М.С. НАДЬ (докт.наук, Угорщина)
М.Г. ПОВОЗНИКОВ (д.с.-г.н., Україна)
П.П. ПИВОВАРОВ (д.т.н., Україна)
Н.М. СОРОКА (д.в.н., Україна)
Ю. Г. СУХЕНКО (д.т.н., Україна)
В. Ю. СУХЕНКО (д.т.н., Україна)
П.С. СИСА (д.в.н., Польща)
Р.С. ФЕДОРУК (д.в.н., Україна)
Л. М. ХОМІЧАК (д.т.н., Україна)

КЕРІВНИК ПРОЕКТУ

Л.В. ЛЕОНОВА (ВП «Паралель»)

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За точність викладених фактів відповідальність несе автор.

За зміст та достовірність інформації у рекламних публікаціях відповідає рекламодавець.

Редагування та скорочення матеріалів – прерогатива редакції

© Тваринництво України, 2016

www.tvarinnnytvo.ua.at.ua

Адреса редакції:

04136, м.Київ-136,

вул. Маршала Гречка, 24-в, к. 6а/с 49

Тел.: (044) 443-60-06,

066-193-59-14, 096-779-74-93

E-mail: webmed89@mail.ru

leonov_yu@ukr.net